

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ON SOME ISSUES CONCERNING THE LEGISLATIVE DEFINITION OF THE LEGAL STATUS OF THE PERSONNEL OF THE STATE CRIMINAL EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Стрелюк Я.В., д.ю.н., старший радник юстиції,
керівник

Кіровоградська обласна прокуратура

У даній науковій статті здійснено аналіз законодавчих актів України та проектів Закону, що стосується регулювання правового статусу персоналу органів та установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України, а також запропоновані у зв'язку з цим науково обґрунтовані заходи, спрямовані на удосконалення правового механізму з означеної проблематики дослідження.

Доведено діалектичний взаємозв'язок з цього приводу сучасних державних програм України, що пов'язаний з реформою кримінально-виконавчої системи, та проблемами, які слід вирішити шляхом якісної видозміни кримінально-виконавчого законодавства і приведення його до кращих міжнародно-правових стандартів.

Констатовано, що існуючі проблеми не тільки гальмують ефективний розвиток даної державної інституції, але й підвищують в умовах воєнного стану в Україні рівень потенційних і реальних загроз, що посягають на правопорядок та об'єкти національної безпеки у цілому.

Визначено ті пріоритетні напрями, які потребують удосконалення у контексті вирішення концептуальних (у виді концепцій) та стратегічних (у формі відповідної стратегії) завдань, які спрямовані на підвищення ефективності кримінально-виконавчої та запобіжної діяльності, основним суб'єктом реалізації якої виступає персонал ДКВС України.

Виходячи з отриманих результатів проведеного дослідження, у цій науковій роботі зроблено висновок про те, що пріоритетним напрямом та, одночасно, ефективним засобом виконання у повному об'ємі завдань сучасних державних програм у сфері виконання покарань і пробації України в умовах воєнного стану має стати видозміна державної політики з питань добору, підготовки та підвищення професійної кваліфікації персоналу ДКВС, а також прийняття у зв'язку з цим Закону України «Про пенітенціарну систему України». Також констатовано, що без видозміни чинного кримінально-виконавчого законодавства України, а також відповідних законопроектів, що регулюють діяльність у сфері виконання покарань і пробації, у тому числі в умовах воєнного стану, досить складно підвищити ефективність виконання своїх повноважень персоналом ДКВС України та результативність запобігання вчинення з боку цих осіб різноманітних правопорушень.

Ключові слова: правовий статус, персонал, органи та установи виконання покарань, воєнний стан, концепція, стратегія, запобігання правопорушенням, сфера виконання покарань і пробації, міжнародно-правові акти, кримінально-виконавче законодавство.

This scientific article analyzes the legislative acts of Ukraine and draft laws related to the regulation of the legal status of personnel of the bodies and institutions of the State Penitentiary Service (SKP) of Ukraine, and also proposes scientifically substantiated measures aimed at improving the legal mechanism on the specified research topic.

The dialectical relationship between modern state programs of Ukraine related to the reform of the penitentiary system and problems that should be solved by qualitatively modifying the penitentiary legislation and bringing it to the best international legal standards is proven.

It is stated that the existing problems not only hinder the effective development of this state institution, but also increase the level of potential and real threats to law and order and national security objects in general under martial law in Ukraine.

Those priority areas that require improvement in the context of solving conceptual (in the form of concepts) and strategic (in the form of a corresponding strategy) tasks aimed at increasing the efficiency of criminal enforcement and preventive activities, the main subject of which is the personnel of the State Criminal Police of Ukraine, have been identified.

Based on the results of the conducted research, this scientific work concludes that the priority area and, at the same time, an effective means of fully implementing the tasks of modern state programs in the field of execution of sentences and probation of Ukraine under martial law should be the modification of the state policy on the selection, training and improvement of professional qualifications of the staff of the State Criminal Police of Ukraine, as well as the adoption in this regard of the Law of Ukraine «On the Penitentiary System of Ukraine». It was also stated that without amending the current criminal-executive legislation of Ukraine, as well as relevant draft laws regulating activities in the field of execution of sentences and probation, including under martial law, it is quite difficult to increase the efficiency of the performance of their powers by the personnel of the State Committee for the Interior of Ukraine and the effectiveness of preventing the commission of various offenses by these persons.

Key words: legal status, personnel, bodies and institutions of execution of sentences, martial law, concept, strategy, prevention of offenses, sphere of execution of sentences and probation, international legal acts, criminal enforcement legislation.

Постановка проблеми. Результати вивчення сучасних державних програм, що стосуються сфери виконання покарань і пробації України (Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи [1] та Стратегії розвитку цієї системи на період до 2026 року [2]), показали, що одним із напрямів та, одночасно, проблем, які варто вирішити у сьогоденні є якісне удосконалення чинного національного законодавства, яке визначає правовий статус та порядок кримінально-виконавчої діяльності персоналу ДКВС України, у тому числі в умовах воєнного стану [3].

Така позиція ґрунтується, крім цього, й на тих юридично значущих фактах, що характерні для сфери вико-

нання покарань у сьогоденні та обумовлюють у зв'язку з цим здійснення якісних видозмін з питань кадрового забезпечення ДКВС України. Так, згідно офіційних даних, у цій системі на сьогодні налічується 182 установи виконання покарань УВП). При цьому, розпочинаючи з 2014 року поступово припинено зв'язок з 29 установами виконання покарань, які розташовані на території Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, а 5 – на тимчасово окупованій території АР Крим. В 39 УВП засуджені не тримаються, у зв'язку із здійсненням оптимізації їх діяльності.

На початку 2022 року в ДКВС України налічувалось 109 діючих УВП, з яких:

а) 7 – розташовані на території тимчасово не підконтрольній Україні;

б) в 15 таких установах засуджені та ув'язнені під варту не тримаються, у зв'язку із здійсненням евакуації та у зв'язку тим що вони розташовані на деокупованих територіях Херсонської та Миколаївської областей;

в) одну установу - перепрофільовано в табір для тримання військовополонених.

Всього, за даними ДКВС України в УВП та слідчих ізоляторах станом на 01.07.2023 трималось всього 43 640 осіб.

При цьому, у вигляді довічного позбавлення волі відбували покарання: чоловіків - 1545 осіб; жінок - 25 осіб.

У свою чергу, у вигляді позбавлення волі на певний строк 353 особи чоловічої статі, яким визначено відбувати покарання у приміщеннях камерного типу виправної колонії максимального рівня безпеки, а у вигляді арешту відбуває покарання 339 осіб.

У контексті змісту предмета даної наукової статті, кримінологічно значущими є відомості про криміногенний склад засуджених (станом на 01.01.2023), а саме - це: 4 095 осіб засуджених на строк понад 10 років; 5 217 осіб – за умисне вбивство; 2 477 осіб – за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження; 5 272 особи – за розбій та грабїж; 9 116 осіб – за крадіжку; 518 осіб – за зґвалтування; 62 особи – злочини проти основ національної безпеки [4].

Виходячи з цього, **метою** цієї наукової роботи є обґрунтування об'єктивної необхідності якісної видозміни правового статусу персоналу ДКВС України, з урахуванням існуючих в умовах воєнного стану потенційних і реальних загроз як для сфери виконання покарань, так і для галузі національної безпеки, зокрема.

Натомість, **головним завданням** даної наукової статті є розробка науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення правового механізму з питань наукового забезпечення кримінально-виконавчої системи України.

Стан досліджень. Як свідчать результати вивчення наукової літератури, питаннями, що пов'язані з кримінально-виконавчою діяльністю та забезпеченням у зв'язку з цим якісним персоналом ДКВС України, займаються такі учені, як: О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, В. В. Голіна, Б. М. Головкин, Л. М. Давиденко, О. М. Джу́жа, В. М. Дрьомін, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, О. М. Костенко, І. М. Копотун, О. Є. Користін, О. М. Костенко, О. М. Литвак, В. А. Мисливий, А. А. Музика, А. Х. Степанюк, Є. Л. Стрельцов, В. О. Туляков, В. І. Шаку́н, О. О. Юхно, О. Н. Ярмиш та інші.

Поряд з цим, в умовах воєнного стану в Україні (2022-2025 рр.) ці питання досі комплексно не досліджувались, що визначає актуальність, теоретичне і практичне значення даної наукової статті.

Виклад основних положень. Виходячи з існуючих у сфері виконання покарань і пробації України проблем, як видається, найбільш предметно їх можна дослідити та розглянути у контексті змісту того промету Закону України «Про пенітенціарну систему», який ще у 2021 році Кабінет Міністрів України, як суб'єкт законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) направив у Верховну Раду України для розгляду та прийняття рішення з даного приводу [5].

Зокрема, для удосконалення його положень, у сенсі видозміни правового статусу персоналу ДКВС України, логічно було б здійснити наступні системні заходи:

Викласти у новій редакції поняття пенітенціарної системи, що визначене в ст. 1 вказаного проекту, а саме – «пенітенціарна система – це сукупність визначе-

них на законодавчому рівні органів та установ, що формують і реалізують державну політику у сфері виконання покарань і пробації України, забезпечують виконання покарань і пробації, а також інших, пов'язаних з ними судових рішень, та залучених до цієї діяльності інших учасників пенітенціарних правовідносин».

Така позиція ґрунтується на наступних аргументах: а) у наукових джерелах слово «система» тлумачиться як множина взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле та взаємодіють між собою та з середовищем [6], тобто, це організований набір компонентів, які мають спільну мету або функцію; б) відповідно до положень пункту 14 статті 92 Конституції України, виключно законами визначається діяльність органів та установ виконання покарань; в) одним із принципів кримінально-виконавчого законодавства України, виконання і відбування покарань є участь громадськості у передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань; г) як витікає зі змісту ч. 1 ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК), державна політика реалізується як у сфері виконання покарань, так і у сфері пробації, а тому пенітенціарна система має включати в себе діяльність відповідних суб'єктів, що пов'язана із процесом виконання-відбування покарань та пробацією; д) в теорії держави і права класифікація видів державного примусу передбачає, що тільки у кримінальному праві застосовується такий його вид, як «покарання», а тому вживання у словосполученні «сфера виконання кримінальних покарань» слова «кримінальних» є зайвим [7, с. 257–260].

2. Сформулювати та закріпити на законодавчому рівні поняття «Мета пенітенціарної системи», під якою слід розуміти захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а також забезпечення прав, законних інтересів та основоположних свобод людини і громадянина відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права, які є частиною національного законодавства, та практики Європейського суду з прав людини.

При формулюванні змісту ч. 2 цієї статті проекту Закону враховані наступні положення: а) у сучасних законодавчих актах, які мають пряме відношення до сфери виконання покарань і пробації, одним із системних елементів, що використовуються при визначенні мети є вживання словосполучення «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень», а також «охорона прав, свобод та законних інтересів особи» (ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу (КК) України, ч. 1 ст. 2 КПК, ч. 1 ст. 1 Кримінально-виконавчий кодекс КВК, ін.); б) відповідно до положень ст. 3 Конституції України, найвищою соціальною цінністю є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека, тобто, крім прав і свобод особи, варто у даному законі вести і про мову її законні інтереси; в) як це витікає зі змісту ч. 2 ст. 9 Конституції України, укладення міжнародних договорів, які суперечать Основному закону України, можливе лише після внесення відповідних змін до нього, тобто, при визначенні мети пенітенціарної системи варто брати до уваги лише ті норми міжнародного права, які стали частиною національного законодавства.

3. Як видається, у такому ж контексті слід визначити й завдання функціонування пенітенціарної системи, до яких варто віднести наступні із них: 1) формування концептуальних засад і реалізація державної політики у сфері виконання покарань і пробації та створення на цій підставі відповідних законодавчих актів, які відповідають міжнародним стандартам поведінки із засудженими; 2) забезпечення виконання у повному об'ємі та на належному рівні рішень судів, що стосуються процесу виконання-відбування покарань та пробації, а також інших питань, пов'язаних з пенітенціарною діяльністю; 3) неухильне дотримання прав, законних інтересів і свобод людини і громадянина у процесі виконання-відбування

покарань та пробації, а також, в установах попереднього ув'язнення; 4) створення реальних правових та інших гарантій, а також відповідних цьому умов на практиці для виправлення та ресоціалізації засуджених, з метою запобігання вчинення цими особами нових злочинів, як у ході процесу виконання-відбування покарань, так і після звільнення від покарання та його відбування згідно закону; 5) розробка та реалізація на практиці науково обґрунтованих критеріїв добору, підготовки, підвищення професійної кваліфікації та кар'єрного зростання для персоналу пенітенціарної системи; 6) створення належних законодавчих засад діяльності та забезпечення соціального, пенсійного й іншого, передбаченого законом, захисту прав, законних інтересів і свобод персоналу пенітенціарної системи.

Запропонований перелік завдань пенітенціарної системи обумовлений не тільки соціально-правовою природою пенітенціарної діяльності відповідних органів і установ, але й тими завданнями, що відображені у законодавчих актах, які регулюють сферу виконання покарань і пробації (ч. 2 ст. 1 КВК, Закон України «Про пробацію», Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», ін.), що й використано при доопрацюванні даної статті Закону (як наслідок застосування у нормотворчій діяльності системного принципу побудови правових норм) [7, с. 214].

4. Без сумніву, варто у зв'язку з цим й визначити нові принципи функціонування пенітенціарної системи, зазначивши у ст. 2 Проекту наступне:

1. Пенітенціарна система ґрунтується на загально-визнаних принципах Конституції України, нормах міжнародного права, які є частиною національної правової системи, пенітенціарного законодавства та інших засадах, що пов'язані з процесом виконання-відбування покарань і пробації: 1) верховенства права; 2) законності; 3) гуманізму та справедливості; 4) поваги до людської гідності, повного та всебічного дотримання прав і свобод людини та громадянина відповідно до міжнародних стандартів поводження із засудженими та ув'язненими під варту;

5) юридичної відповідальності персоналу пенітенціарної системи за результати своєї діяльності та дотримання при цьому міжнародних стандартів поводження із засудженими та ув'язненими під варту; 6) прозорості; 7) неупередженості; 8) професіоналізму; 9) взаємодії з органами

державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та іншими учасниками пенітенціарної діяльності; 10) здійснення громадського контролю, в тому числі відповідними суб'єктами міжнародного права; 11) рівності усіх суб'єктів і учасників пенітенціарної діяльності перед законом та запобігання у зв'язку з цим будь-яких форм і видів дискримінації; 12) справедливості; 13) добросовісності виконання передбачених законом обов'язків всіма суб'єктами та учасниками пенітенціарної діяльності.

При формулюванні даної статті Закону враховано наступне:

а) ті положення, які викладені у примітках до ст. 1 проекту зазначеного законодавчого акту;

б) у теорії права класифікація принципів зводиться до поділу їх на:

– основоположні (справедливості; рівності; свободи; гуманізму; та ін.);

– загальні (правової визначеності; пропорційності (розмірності); добросовісності; та ін.);

– міжгалузеві (в даному випадку мова ведеться про принципи кримінального права, кримінального процесу, оперативного-розшукової діяльності та ін.);

– галузеві (власне, принципи кримінально-виконавчого законодавства, які на сьогодні закріплені в ст. 5 КВК);

в) обов'язковим елементом сучасних законодавчих актів, які регулюють діяльність правоохоронних органів, є включення до їх структури спеціального розділу «Громадський контроль», який передбачає не тільки право, але й обов'язок громадськості моніторити результати роботи тих чи інших суб'єктів правоохоронної системи та давати відповідну оцінку їх відношення до виконання службових обов'язків (наприклад, розділ VII Закону України «Про Національну поліцію» (ст.ст. 86-90)), що важливо з огляду удосконалення правового механізму громадського контролю за діяльністю пенітенціарних установ і Служби пробації) [8].

Висновок. Таким чином, результати даного аналізу дозволяють констатувати, що без видозміни чинного кримінально-виконавчого законодавства України, а також відповідних законопроектів, що регулюють діяльність у сфері виконання покарань і пробації, у тому числі в умовах воєнного стану, досить складно підвищити ефективність виконання своїх повноважень персоналом ДКВС України та результативність запобігання вчинення з боку цих осіб різноманітних правопорушень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 654-Р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80#Text/>
2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-Р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
4. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: <https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/20230701-zagalna-harakterystyka-dkvs.pdf>.
5. Про пенітенціарну систему: проект Закону, внесений у Верховну Раду України Кабінетом Міністрів України № 5293 від 22.03.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71498.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ укл. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія трейд», 2012. 864 с.
7. Теорія держави і права: підручник / за заг.ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
8. Колб О. Г., Дучимінська Л. М. Сучасна політика у сфері виконання покарань України: зміст та особливості. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. № 1 (11). Київ, 2020. С. 55–64.

Дата першого надходження рукопису до видання: 12.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 18.09.2025
Дата публікації: 26.09.2025